

УДК 330.341.1

С. Біляцький, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту світової економіки
і міжнародних відносин НАН України

ІННОВАЦІЙНЕ ЗРОСТАННЯ – ОСНОВА ПРАКТИКИ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У статті розглянуто питання становлення нового інноваційного устрою в умовах поглиблення процесів господарської інтеграції. Досліджуються проблеми наздоганяючого розвитку в системі пріоритетів технологічного прогресу.

Ключові слова: інноваційне зростання, ринкова трансформація, перехідна економіка, бізнес-середовище.

*Беляцкий С. **Инновационный рост – основа практики рыночной трансформации.***

В статье рассматриваются вопросы формирования нового инновационного механизма в условиях углубления процессов хозяйственной интеграции. Исследуются проблемы догоняющего развития в системе приоритетов технологического прогресса.

© С. Біляцький, 2011

Ключевые слова: *инновационный рост; рыночная трансформация, переходная экономика, бизнес-среда.*

Bilyatz'kyi S. Innovative growth – fundament for practice of market transformation.

The article deals with formation of new innovational device in a context of deepening of

the processes of economic integration. The problems of overtaking development in a system of priorities of technological progress are regarded.

Key words: *innovative growth, market transformation, transitive economy, business-environment.*

Вона примхлива і безжалісна. Спочатку здавалася простішою за дитячу іграшку. Та згодом виявилася дуже химерною конструкцією, яка сама собою нескладається, – для цього потрібні неабиякі організаційні зусилля і наполеглива праця, можливо, навіть кількох поколінь. На її честь проводяться "круглі столи", їй присвячуються тисячі статей, у яких аналізуються її важкий характер, непокірність, підкреслюється непередбачуваність поведінки.

Більшість нашого населення не полюбляє її. Почуття ейфорії, що з'явилося спочатку у передбаченні запаморочливих можливостей, які вона обіцяла, досить швидко зникло, поступившись іншому – почуттю тривоги, що день у день зростала. Ми почали розуміти: вона – не панацея від усіх бід, скоріше – механізм розвитку, противага державній замкнутості, антипод автаркії, невід'ємна складова глобалізації світового господарства, її не можна запровадити ні постановою Верховної Ради, ні указом Президента.

Вона – це ринкова економіка.

Майже тридцять країн світу, котрі ще наприкінці 80-х рр. входили до світової системи соціалізму, вже мають досвід переходу до ринкової економіки. Чи можливо сказати щось певне щодо підсумків цього експерименту?

У результаті практики ринкової трансформації національні економіки країн Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) суттєво змінили свій вигляд. Повністю демонтовано механізми командної економіки, зникли загальні дефіцити товарів та послуг, значно розширено їх асортимент. Повсюдно розкріпачена скута особиста

ініціатива, відбувається швидке становлення класу підприємців, що формує основу майбутнього добробуту своїх країн. Тобто, у всіх країнах ЦСЄ, в тому числі і в Україні, отримано перші обнадійливі результати.

Разом з тим серед попередніх підсумків ринкових реформ на Сході Європи є й такі, котрі викликають зневіру.

Проблеми наздоганяючого розвитку

По-перше, соціальна ціна ринкової трансформації скрізь виявилася істотно вищою, ніж припускали її ініціатори. Не можна не помітити, що з початком ринкових реформ різко знизився середній рівень реальних доходів населення й одночасно збільшилося нерівність у їхньому розподілі. У той час як тільки п'ята частина населення колишнього соціалістичного табору поліпшила життєвий стандарт, майже третина перетворилася в прошарок "нових бідних". За даними недавнього дослідження ООН, у даний час 47 млн чол. мають тут дохід менше 4 дол. у день, тоді як наприкінці 80-х рр. до цієї категорії відносилось лише 14 млн чол. При цьому розширення зони бідності значною мірою відбувалося за рахунок розмивання сформованого в минулому середнього класу (висококваліфіковані робітники, інженерно-технічна інтелігенція, учені, працівники культури, освіти, охорони здоров'я). За роки реформ у всіх країнах колишнього соціалізму виникло і швидко збільшувалося безробіття, досягши нині 10–14% працездатного населення (1,5–2% у 1989 р.).

По-друге, не виправдалися надії на скорочення розриву між Сходом і Заходом Європи ні в соціально-економічному, ні в технологічному відношенні. Якщо порівняти динаміку і рівень ВВП на душу населення країн Центральної і Східної Європи і Європейського союзу в 90-ті рр., виявиться, що поки зазначений розрив тільки збільшився. У той час як країни ЦСЄ в цілому лише наближаються до відновлення рівня середньодушовий ВВП 1989 р., аналогічний показник по країнах ЄС збільшився за останні 10 років майже на 20%. За минулі роки перетворень колишній "другий" світ (за деяким виключенням) поки навіть віддалився від бажаних стандартів "першого" і в цілому скоріше наближається до "третього" світу. Це наочно виявляється й у динаміці ВВП, і в несприятливих зрушеннях у структурі

реального сектору економік колишніх соціалістичних країн, що замість стрибка в постіндустріальний світ усе ще перебувають у стадії подолання тенденцій примітивізації виробництва і деінтелектуалізації праці, що позначилися із самого початку перетворень.

Нарешті, по-третє, на тлі загальносвітових тенденцій посилення соціальних функцій держави в більшості країн колишньої світової соціалістичної системи має місце помітне скорочення державної підтримки охорони здоров'я, науки, культури й освіти. До того ж це скорочення аж ніяк не компенсується приватним сектором національної економіки, що знаходиться у стадії становлення. Остаточо зникло досить поширене на початковій стадії загальної лібералізації наївне уявлення про те, що ринкові реформи збережуть усі переваги соціалістичного патерналізму і додадуть до них матеріальні блага, які обіцяє економічна свобода.

Логіка цивілізаційної поразки соціалізму виявилася, як і варто було очікувати, безжальною стосовно як мнимих, так і реальних його переваг.

Зрозуміло, усі ці міркування носять загальний характер і ґрунтуються на середніх показниках, що характеризують соціально-економічний стан у постсоціалістичному світі в цілому. Конкретна ситуація і вектор розвитку в країнах, що відносяться до цього світу, виглядають по-різному.

Глобальні та національні трансформації

Демократичні революції в Центральній і Східній Європі виявилися найвизначнішою подією другої половини ХХ в. Їхнім результатом стали не тільки кардинальні політичні й соціально-економічні зміни в країнах регіону, але і перетворення принципового характеру в системі міжнародних відносин. Чітко проявився вплив внутрішніх трансформацій у країнах ЦСЄ на геополітичну ситуацію як у світі, так і в Європі. Саме демократичні революції визначили нове розміщення сил у Європі, структуру економічних і політичних відносин між європейськими державами, дали поштовх формуванню відмінної від періоду "холодної війни" архітектури європейської безпеки. Намітилося завершення конфронтації між Сходом і Заходом.

Як впливатиме нова геополітична ситуація, що складається в Європі, на подальший хід трансформації в Україні та її інтеграцію у світове співтовариство? Природно, що будь-які роздуми про зовнішню політику України негайно наштовхуються на необхідність аналізу її головної складової: внутрішньої бази політичного, економічного та суспільного розвитку країни, головного вектору руху і розвитку.

Величезні основні фонди України, її природні ресурси опинилися в руках крупних олігархів, а число українців, що живуть на доходи в межах прожиткового мінімуму, безперервно зростає.

З огляду на ці підсумки, очікувалось, що українська економіка поступово відмовиться від імітації американського досвіду і звернеться до досвіду Європи. Остання після Другої світової війни, побудувавши "соціально орієнтовану ринкову економіку", домоглася величезного соціально-економічного прогресу.

У той же час слід вважати на те, що наприкінці 80-х – початку 90-х рр. у європейських країнах-членах ЄС відбулася корінна зміна курсу. У моду ввійшли неоліберальні ідеї, що знайшли втілення в Пакті про стабільність і ріст, побудованому на парадигмі жорсткої бюджетної дисципліни (річний дефіцит не більш 3% ВВП), нульової інфляції, дерегулюванні і приватизації економіки. Передбачалося, що при забезпеченні цих умов економіка буде автоматично рости. Чому відбулася ця несподівана зміна курсу?

Міф про "вічне зростання нової економіки США", створений американськими економістами з "мейнстріма", заволодів розумом творців європейської політики. Але саме тоді, коли багато бюрократів у Брюсселі вирішили, що вони нарешті досягли, як функціонує "країна чудес" американського бізнесу, економіка США після глибокого спаду на фондовому ринку сповзла в депресію (ріст ВВП у 2001 р. склав жалюгідні 0,1%). Але американська адміністрація відреагувала на цю ситуацію швидко змінивши свій курс на 180°. Дефіцит бюджету більше не сприймається як серйозна економічна проблема. Федеральні витрати різко зросли, податки знижені, зате дефіцит федерального бюджету і зовнішньоторговельного балансу збільшився.

Економіку підживили "доступними грошима" за небувалою в останні 50 років ставкою в 1%. Прагматична політика американської адміністрації і керівництва Федеральної резервної

системи принесла свої плоди. Економіка повернулася на траєкторію росту. Країни ж ЄС загрузли в догматичних нормативах свого Пакту про стабільність та ріст і сьогодні усе ще очікують, коли закінчиться рецесія. Тільки у 2008 р. більшість європейських лідерів усвідомили, що економічна політика, що не реагує активно на цикли і провали ринку, безглузда.

Україна також має скористатися цими уроками. Економічна модель "невтручання держави" непогано працює лише при гарній погоді. Але при її використанні потрібно багато часу, щоб витягти країну з безодні депресії, і ще більше – щоб сформувати оптимальну структуру промисловості. У світлі досвіду минулого залишається надія, що Україна вчасно прокинеться, щоб повернути економіку на здоровий шлях, відкинувши ідеологічно навіяні моделі.

Концепція сталого розвитку в системі пріоритетів технологічного прогресу

Що треба зробити, щоб перетворити стійке зростання і диверсифікованість у реалістичну задачу для майбутнього? Немає і не може бути єдиної для всіх країн і часів формули чи моделі економічного успіху. Однак практика управління підказує деякі правила поведінки, що дозволяють успішно розвивати економіку країни.

У складній ситуації опинилися країни з так званою перехідною економікою, що розпочали будувати повномасштабні ринкові відносини після розпаду соціалістичної системи у 80–90-ті рр. минулого століття. У багатьох з цих держав у післявоєнні десятиліття були створені могутні індустріальні структури, що, однак, через низькі технологічні характеристики і високий рівень конкуренції на світових ринках не могли (принаймні у перші роки періоду трансформації) успішно суперничати з компаніями розвинених країн капіталістичного світу. Проблема ефективного використання досягнень сучасної науки для модернізації національних економік стає для цих країн усе більш актуальною. Якщо вирішити її у відносно короткий термін не вдасться, то про досягнення рівня розвитку країн-лідерів прийдеться, очевидно, надовго забути. При цьому варто підкреслити, що для майбутнього України як країни, що має

обмежені можливості для реалізації екстенсивного сценарію економічного розвитку, ефективне використання результатів науки й активна інноваційна діяльність мають надзвичайно важливе значення.

На початку ХХІ ст. внаслідок нагромадження людством нових знань відбувся прорив у розвитку суспільного виробництва – знання стали самостійною продуктивною силою. Саме інноваційна модель розвитку стає фундаментом, який забезпечує економічну міць країни, її конкурентоспроможність на світовому ринку.

На сьогодні приріст валового продукту в економічно розвинутих країнах світу на 75–80% визначається інноваційними досягненнями. Технологічні інновації, як результат творчої діяльності наукових, дослідних інститутів та виробничих структур, забезпечують економічне зростання та виступають основою підвищення добробуту людей.

Лідерами впровадження передових технологій є: Південна Корея, Сінгапур, США, Фінляндія, Швеція, Японія тощо. Населення цих країн становить всього близько 15% від загальної кількості людей, що населяють планету. Однак на світовому ринку високотехнологічної продукції частка цих країн сягає майже 80%. При цьому частка Росії становить 0,3%, а України – 0,1%.

Це прикро визнавати, але сьогодні і Сінгапур, і Фінляндія, населення яких становить відповідно 4,5 і 5,2 млн осіб, виробляють вдвічі більший валовий національний продукт, ніж Україна. І це при тому, що кількість населення України на порядок більше, ніж у згаданих країнах. Саме тому в Україні стратегічним курсом державної політики обрано інвестиційно-інноваційну модель розвитку економіки. Ключовим джерелом стійкого економічного зростання нашої держави мають стати наукові знання та їх комерційне застосування.

Отримання Україною статусу країни з ринковою економікою не означає наявності високого рівня ринкових відносин на території країни, культури ведення бізнесу, сприятливих умов для розвитку національного бізнесу та вкладання іноземних інвестицій. Забезпечення створення зазначених факторів та передумов є стратегічним завданням вітчизняних політиків.

Для запровадження зазначених технологій потрібні не тільки існування досконалої нормативно-правової бази, але й стимулювання з боку держави конкретних кроків бізнесу у даному напрямі, створення бізнес-інкубаторів, запровадження державних механізмів підтримки та захисту зазначених проєктів.

Економічна система держави буде конкурентоспроможною, якщо зможе створити бізнес-середовище, де суб'єкти господарювання будуть зацікавлені у запровадженні інноваційних схем, технологій вітчизняного та іноземного походження.

Новими рисами сучасної економіки є комплексні вкладення в людський фактор. Найголовніше полягає в тому, що провідними галузями господарства, які забезпечують швидкий ріст ВВП, є ті, в яких постійно здійснюється покращання показників якості існуючих та впровадження нових видів високотехнологічної продукції на основі використання наукоємних технологій та інформації про існуючий та перспективний попит на всі види продукції, що вже випускається, або запланованої до випуску як для внутрішнього, так і зовнішнього ринків. Саме ці обставини обумовлюють сталий позитивний інвестиційний клімат, основу якого складають:

- модернізація електростанцій, нові та відновлювані джерела енергії, новітні ресурсозберігаючі технології;
- машинобудування та приладобудування як основа високотехнологічного оновлення всіх галузей виробництва, розвиток високоякісної металургії;
- нанотехнології, мікроелектроніка, інформаційні технології, телекомунікації;
- вдосконалення хімічних технологій, нові матеріали, розвиток біотехнологій;
- високотехнологічний розвиток сільського господарства і переробної промисловості;
- транспортні системи – будівництво і реконструкція;
- охорона й оздоровлення людини та навколишнього середовища;
- розвиток інноваційної культури суспільства.

Метою є створення правової бази для концентрації ресурсів держави на провідних напрямках науково-технологічного оновлення виробництва та сфери послуг, забезпечення внутрішнього

ринку конкурентною наукоємною продукцією та виходу з нею на світовий ринок. Визначені пріоритетні напрями інноваційної діяльності зобов'язують органи виконавчої влади України всіх рівнів створювати режим найбільшого сприяння виконанню робіт, спрямованих на реалізацію відповідних пріоритетних напрямків, та концентрації на них фінансово-економічних та інтелектуальних ресурсів.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2010 р.